

Номер УДК 373.2.015.31:17.022.1]:791.228

Валентина Миколаївна Кушнір

доктор педагогічних наук, професор

кафедри дошкільної освіти

Уманський державний педагогічний університет

імені Павла Тичини, вул. Садова, 28, м. Умань, Україна

**ФОРМУВАННЯ УЯВЛЕНЬ ПРО МОРАЛЬНІ ЯКОСТІ ТА НОРМИ
У ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ЗАСОБАМИ
МУЛЬТИПЛІКАЦІЙНИХ ФІЛЬМІВ**

Стаття присвячена формуванню уявлень про моральні якості («добро» – «зло», «щедрість» – «скупість», «справедливість» – «несправедливість», «чесність», «порядність» – «підлість») у дітей старшого дошкільного віку засобами мультиплікаційних фільмів. Розв'язується актуальна проблема можливостей використання мультиплікаційних фільмів при моральному вихованні старших дошкільників, формування їх моральної свідомості, розвитку морально-емоційної сфери та засвоєння норм моральної поведінки як в умовах дошкільних закладів освіти так і сім'ї. Визначаються основні критерії підбору мультфільмів у якості засобу морального виховання: якість відеозображення (яскравість картинок, гармонія кольору та ін.), якість звукозапису (лексика, що відповідає нормам літературної мови, емоційне забарвлення мови героїв та ін.), простота і доступність сюжету; виразність персонажів; наявність моральної проблематики фільму. Метою дослідження є розробка й перевірка експериментальної методики педагогічного супроводу перегляду мультфільмів з метою формування уявлень про моральні якості та норми у старших дошкільників. Методика включає в себе реалізацію таких етапів: підготовчий (організація розвивального середовища, підбір мультиплікаційних фільмів для перегляду); когнітивний (структурована робота з мультфільмом); рефлексивний (робота над морально-почуттєвою сферою дитини, створення умов до рефлексії).

Ключові слова: уявлення про моральні якості, діти старшого дошкільного віку, мультиплікаційний фільм.

Актуальність дослідження зумовлюється важливістю періоду дошкільного дитинства у формуванні базових якостей і основ особистості дитини та створенні умов і передумов для гармонійного, повноцінного її розвитку і соціалізації. Безпосередній контакт дитини із електронними засобами інформації визначає вплив інформаційно-екранної культури на формування та розвиток цінностей і світоглядних позицій дошкільника. Комп'ютерні технології, телебачення, мультфільми із раннього дитинства займають значне місце в життєвому просторі дитини та можуть слугувати як потужним засобом її виховання, так і небезпечним чинником впливу на неї.

У силу психологічних характеристик старшого дошкільника мультиплікаційні фільми мають значний вплив на його моральну свідомість та поведінку. Можливості використання мультиплікаційних фільмів для морального виховання дошкільників потребують ґрунтовного вивчення та аналізу.

Спираючись на дослідження О.Куніченко [2, 74], до складових морального виховання старших дошкільників відносимо: формування орієнтовної основи – сукупності моральних уявлень і понять, накопичених у процесі засвоєння і знайомства з нормами моралі і моральними категоріями; розвиток емоційно-оціночної основи – комплексу мотивів, моральних потреб і переконань дошкільника, що відображають його ставлення до навколишньої дійсності за допомогою комплексу моральних почуттів та емоцій; вироблення поведінкової основи – здатності й готовності дитини до активних дій, вчинків і проявів у ставленні до інших, що відповідають вимогам моральних норм сформованих у суспільстві.

На думку О. Кващук моральні почуття та моральну свідомість в молодшому шкільному віці доцільно розвивати використовуючи елементи сугестивного впливу, які у великій кількості представлені телевізійними програмами. Дослідниця вважає, що дієвим є моделювання категоріально-

семантичного простору на засадах справедливості та гуманності в межах кожної передачі; забезпечення рольового перевтілення школярів у героїв мультфільмів та інших телепередач; адекватне осмислення учнями моральних вчинків суб'єктів телевізійного впливу [1,12].

О.Невмержицька акцентує увагу на те, що зміст більшості розважальних програм сучасного телебачення пропагує цінності негативні або суперечливі з точки зору морального становлення особистості. Це знижує позитивний вплив медійного продукту на дитину. Тому, на думку дослідниці, важливо формувати у дітей критичний підхід до вибору телепродукції [4, 14].

Про очевидну небезпеку впливу комп'ютерних технологій на морально-духовний розвиток дошкільників при бездумному їх використанні наголошує С.Семчук. На її думку, комп'ютерні технології формують віртуальний світ дитини, де уявне створене фантазією і виражене символічною комп'ютерною мовою, засвоюється і переживається як справжнє, де боротьба комп'ютерно персоніфікованих сил добра і зла, правди і кривди, любові і ненависті сприймається «правдиво». Формування у дошкільників культури користування комп'ютерними технологіями є запорукою ефективної їх адаптації до сучасного інформаційного суспільства [5, 223].

З огляду на зазначене, важливим, на наш погляд, є вивчення можливостей використання телеінформації в цілому та мультиплікаційних фільмів зокрема, для морального виховання дітей дошкільного віку.

Мета дослідження – полягає розробленні й перевірці експериментальної методики формування уявлень про моральні якості та норми у дітей старшого дошкільного віку засобами мультиплікаційних фільмів.

У процесі дослідження вирішувалися такі завдання:

1) обґрунтувати доцільність використання мультиплікаційних фільмів при моральному вихованні старших дошкільників та визначити критерії до підбору мультфільмів у якості засобу формування їх моральної свідомості;

2) експериментально обґрунтувати ефективність методики педагогічного супроводу перегляду мультфільмів з метою формування уявлень про моральні якості та норми у старших дошкільників.

Мультиплікаційний фільм – це один із жанрів сучасного кінематографічного мистецтва, візуальна та звукова привабливість якого робить його цікавим для дітей дошкільного віку. Відсутність належного досвіду, дефіцит знань і уявлень дитини компенсується включенням її уяви при перегляді мультиплікаційних фільмів, що сприяє розвитку емоційно-моральної сфери дошкільника.

Центральною ідеєю більшості мультфільмів виступає протиборство основних моральних категорій – «добра» і «зла». Мультфільм наочно демонструє наслідки недотримання моральних норм, прояви негативних якостей. Хоча такі моральні якості, як «добро» – «зло»; «щедрість» – «скупість»; «справедливість» – «несправедливість»; «чесність», «порядність» – «підлість» є складними для засвоєння і усвідомлення дитиною дошкільного віку, в мультфільмі вони представлені в доступній, образній формі, зрозумілій для цієї вікової категорії дітей. Зміст сюжетних ліній акцентує увагу дошкільників на моральний сенс, що може слугувати своєрідним орієнтиром у їх життєдіяльності. Через порівняння себе з улюбленими героями дитина має можливість навчитися позитивно сприймати себе та переймати найкращий досвід вияву моральних якостей.

Аналіз потенційних можливостей мультиплікаційного фільму дозволяє вести мову про те, що мультфільм, як твір мистецтва, за рахунок своєї яскравості, образності, змістовності може бути ефективним засобом морального виховання дошкільників, формування їх моральної свідомості, морально-емоційної сфери та моральної поведінки як в умовах дошкільних закладів освіти так і сім'ї.

Варто зазначити, що значна кількість сучасних мультфільмів непридатна для використання у якості засобу виховання моральної поведінки дітей, через сумнівну якість та відірваність сюжету від життя дошкільників. Це зумовлює

потребу педагогічно обґрунтованого добору якісних творів, відповідність їх віковим можливостям сприйняття, що є запорукою позитивного впливу на дитину [3, 152].

Вважаємо, що основними критеріями підбору мультфільмів у якості засобу морального виховання є: якість *відеозображення* (яскравість картинок, гармонія кольору та ін.), якість *звукозапису* (лексика, що відповідає нормам літературної мови, емоційне забарвлення мови героїв та ін.), простота і доступність *сюжету*; виразність *персонажів*; наявність *моральної проблематики* фільму.

Мультфільм надає різні поведінкові шаблони, що втілюють позитивні та негативні моральні якості. Організація педагогічного супроводу перегляду мультфільмів з метою формування уявлень про моральні якості та норми сприятиме розвитку у старших дошкільників здатності виділяти, диференціювати й усвідомлювати найтипівіші риси поведінки героїв та зіставляти й переносити моральні ситуації мультфільму у власну життєдіяльність.

Методи дослідження. Усіх респондентів було поділено на 2 групи: експериментальна (ЕГ) і контрольна (КГ). На діагностувальному етапі було задіяно 30 дітей старшого дошкільного віку закладу дошкільної освіти ясла-садок комбінованого типу №15 міста Умань, Черкаської області.

Для оцінювання стану сформованості у дошкільників уявлень про такі моральні якості, як «добро» – «зло»; «щедрість» – «скупість»; «справедливість» – «несправедливість»; «чесність», «порядність» – «підлість» визначено *морально-орієнтовний* критерій із показниками (чіткість та диференціація при характеристиці ознак моральних якостей; ступінь самостійності при зіставленні ознак моральних якостей із поведінкою мультиплікаційних героїв; міра самостійності при порівнянні ознак моральних якостей із власною поведінкою та вчинками).

1	Чіткість та диференціація при характеристиці ознак моральних якостей (добро – зло; щедрість – скупість; справедливість – несправедливість; чесність, порядність – підлість)	9,4 -	9 -	24	25,6	33,6	34	33	31,4
2	Ступінь самостійності при зіставленні ознак моральних якостей із поведінкою мультиплікаційних героїв	9-	8,2-	21	22,6	45,5	47,9	24,5	21,3
3	Міра самостійності при порівнянні ознак моральних якостей із власною поведінкою та вчинками	7,2	7,5	28	29,7	44,4	45,2	20,4	17,6
	Середнє значення	8,5-	8,2	24,3	26	41,1	42,4	26,1	23,4

Як засвідчують результати дослідження, високий рівень сформованості уявлень про моральні якості за морально-орієнтовним критерієм виявили 8,5 % старших дошкільників (ЕГ), 8,2 % старших дошкільників (КГ). Вони чітко характеризують ознаки моральних якостей, уміють самостійно знаходити їх у мультиплікаційних героїв та у власній поведінці. Достатній рівень виявили 24,3 % дітей (ЕГ), 26 % дітей (КГ). Вони характеризують моральні якості, які знайомі їм та характерні для їх улюблених героїв мультиплікаційного фільму. Легко зіставляють ознаки цих якостей із власною поведінкою. Інші моральні якості характеризують поверхово. Більшість старших дошкільників показали середній рівень сформованості уявлень про моральні якості, а саме: 41,1 % дітей (ЕГ), 42,4 % дітей (КГ). Вони мають уявлення про моральні якості, однак поверхово їх характеризують, не спроможні до повного, аргументованого морального судження, знаходять ознаки моральних якостей у власній поведінці та поведінці мультиплікаційних героїв при допомозі дорослих. Досить значна частина старших дошкільників, а саме: 26, % (ЕГ) та 23,4 (КГ) мають низький рівень сформованості уявлень про моральні якості. Їх уявлення поверхневі, не супроводжуються чіткістю та диференціацією. Діти важко зіставляють характеристики моральних якостей з поведінкою мультиплікаційних героїв навіть при допомозі дорослих, не можуть порівняти моральні якості із власною поведінкою.

Аналіз дослідно-експериментальної роботи дозволяє констатувати, що у більшості старших дошкільників накопичено певний запас моральних уявлень, проте інтерес до моральних якостей та норм носить ситуативний і нестійкий характер. Вихованці не завжди розуміють значення моральних якостей та їх прояв при взаєминах з людьми. Під керівництвом дорослого роблять спроби обґрунтувати та охарактеризувати ознаки моральних якостей («добро» – «зло»; «щедрість» – «скупість»; «справедливість» – «несправедливість»; «чесність», «порядність» – «підлість») та зіставити їх із поведінкою мультиплікаційних героїв і власним досвідом.

Результати дослідження

Здійснюючи експериментальну роботу, виходили з припущення, що мультиплікаційний фільм виступає одним з ефективних засобів морального виховання старших дошкільників, формування у них уявлень про такі моральні якості, як «добро» – «зло»; «щедрість» – «скупість»; «справедливість» – «несправедливість»; «чесність», «порядність» – «підлість», якщо при перегляді та сприйнятті відеоматеріалу, обговоренні з однолітками та дорослими створені умови засвоєння моральних уявлень, які презентувалися у фільмі.

Подальшим напрямом нашого дослідження було розробка методики формування уявлень про такі моральні якості : «добро» – «зло», «щедрість» – «скупість», «справедливість» – «несправедливість», «чесність», «порядність» – «підлість» у старших дошкільників засобами мультиплікаційних фільмів.

Формування уявлень про моральні якості у старших дошкільників засобами мультиплікаційних фільмів в умовах закладу дошкільної освіти та у сім'ї має такі етапи: підготовчий, когнітивний та рефлексивний.

Підготовчий етап передбачає організацію розвивального середовища та підбір мультиплікаційних фільмів для перегляду старшими дошкільниками.

Когнітивний етап передбачає безпосередню роботу з мультфільмом, яка підпорядкована загальній структурі: підготовча бесіда, перегляд мультфільму, обговорення моральних ситуацій, виокремлення та характеристика моральних

якостей героїв, презентованих у мультфільмі, творча (театральна, ігрова, образотворча) діяльність, підсумок роботи.

Важливо після перегляду мультфільму обговорити з дітьми побачене, проаналізувати моральну ситуацію, вчинки героїв, дати характеристику їхнім моральним якостям (н-д., добрий – той, який допоможе, не залишить у біді, підтримає, зрозуміє та ін.) з'ясувати найцікавіші ситуації, які викликали емоції у дітей.

Для кращого сприйняття та усвідомлення дошкільниками побаченого корисно впродовж дня проводити організовану творчу роботу: малювання чи ліплення улюбленого героя, гра-драматизація за сюжетом мультфільму, обігрування моральної ситуації та ін.

Підсумок перегляду реалізується через спільні відповіді дошкільників на питання «Який мультфільм дивилися?», «Хто головний персонаж мультфільму?», «Що з ним відбувалося?», «Як він себе проявив у цій ситуації?», «Як можна охарактеризувати героя?», «А добрий (злий, скупий, щедрий та ін.) це який? Чому ми його так називаємо?». Це дозволить підсумувати роботу та розширити уявлення дітей про моральні якості, презентовані у мультфільмі.

Формування моральних уявлень і норм у старших дошкільників через збагачення їх почуттєво-емоційної сфери та зіставлення моральних якостей із власною поведінкою, вчинками, взаєминами з однолітками та дорослими реалізується у ході *рефлексивного етапу*.

Проникнення у внутрішній морально-емоційний світ героїв сприяє розумінню дошкільниками мотивів поведінки персонажів мультфільму, встановленню причинно-наслідкових зв'язків, створює умови для рефлексії, сприяє вияву емоційної чуйності, співпереживанню та ін.

Основними прийомами цього етапу є: аналіз почуттєво-емоційного стану дошкільників, уявне перенесення на себе почуттів персонажів, використання емоційного співпереживання, зіставлення ознак моральних якостей героїв із власним досвідом.

Після перегляду мультфільму важливо обговорити з дошкільниками почуттєво-емоційний стан героїв мультфільмів та дітей. Для цього використовують питання: «Який був настрій у головного героя?», «Як ти думаєш, що відчував персонаж у цій ситуації?», «Як ти думаєш, чому герой так вчинив?», «Уяви, що ти опинився у цій ситуації, як би ти діяв?», «Чи був у тебе подібний випадок?» та ін.

Часто дітям важко порівняти себе із героєм. Цьому сприяє гра-драматизація, що допомагає змоделювати дії, вчинки героя, зрозуміти його емоції та ідентифікувати себе із персонажем.

Із метою перевірки ефективності експериментальної методики формування уявлень про моральні якості у старших дошкільників засобами мультиплікаційних фільмів здійснено початковий (ПЗ) та кінцевий (КЗ) зрізи.

Для визначення рівнів сформованості уявлень про моральні якості у старших дошкільників були використані повторно діагностичні методики.

Результати діагностування рівнів сформованості уявлень про моральні якості у старших дошкільників за морально-орієнтовним критерієм до початку експериментальної роботи та після її завершення представлено у таблиці 2.

Таблиця 2.

Узагальнені результати розподілу студентів ЕГ і КГ за рівнями сформованості уявлень про моральні якості на початку експерименту (ПЗ) та після впровадження експериментальної методики (КЗ)

Критерії	Зрізи	Кількість старших дошкільників, %							
		Експериментальна група				Контрольна група			
		Рівні сформованості							
		В	Д	С	Н	В	Д	С	Н
морально-орієнтовний	ПЗ	8,5	24,3	41,1	26,1	8,2	26	42,4	23,4
	КЗ	25,0	46,2	23,9	4,9	8,4	25,2	43,2	23,2

Як бачимо, у старших дошкільників експериментальної групи, на відміну від дошкільників контрольної групи, прослідковується більш високий показник сформованості уявлень про такі моральні якості: «добро» – «зло», «щедрість» – «скупість», «справедливість» – «несправедливість», «чесність», «порядність» – «підлість». Дошкільники експериментальної групи значно розширили та закріпили уявлення про моральні якості, навчилися характеризувати їх ознаки, зіставляти їх із вчинками героїв мультфільмів та прослідковувати у власній поведінці.

Зазначимо, що перегляд мультфільму дітьми експериментальної та контрольної груп супроводжувався значним інтересом й емоційною захопленістю. Однак, дітям контрольної групи важко вдавалося виокремити та охарактеризувати моральні якості персонажів, прослідкувати їх виявлення у власній поведінці.

Результати дослідження дозволяють констатувати динаміку формування уявлень про моральні якості у старших дошкільників засобами мультиплікаційних мультфільмів у експериментальній групі.

Висновки. Результати проведеного дослідження дозволяють стверджувати про ефективність процесу формування уявлень про такі моральні якості як : «добро» – «зло», «щедрість» – «скупість», «справедливість» – «несправедливість», «чесність», «порядність» – «підлість» у старших дошкільників засобами мультиплікаційних фільмів, що засвідчує вирішення поставлених завдань дослідження.

У процесі теоретичного аналізу та узагальнення психолого-педагогічної літератури та результатів дослідно-експериментальної роботи нами обґрунтовано доцільність використання мультиплікаційних фільмів при моральному вихованні старших дошкільників та визначено критерії до підбору мультфільмів у якості засобу формування їх моральної свідомості.

Мультиплікаційний фільм розглядається нами як ефективний засіб морального виховання старших дошкільників, формування їх моральної

свідомості, розвитку морально-емоційної сфери та засвоєння норм моральної поведінки як в умовах дошкільних закладів освіти так і сім'ї.

До основних критеріїв підбору мультфільмів у якості засобу морального виховання відносимо: якість відеозображення (яскравість картинок, гармонія кольору та ін.), якість звукозапису (лексика, що відповідає нормам літературної мови, емоційне забарвлення мови героїв та ін.), простота і доступність сюжету; виразність персонажів; наявність моральної проблематики фільму.

У процесі експериментально-дослідного етапу дослідження нами експериментально обґрунтовано ефективність методики педагогічного супроводу перегляду мультфільмів з метою формування уявлень про моральні якості та норми у старших дошкільників. Методика включає в себе реалізацію таких етапів: підготовчий (організація розвивального середовища, підбір мультиплікаційних фільмів для перегляду); когнітивний (структурована робота з мультфільмом); рефлексивний (робота над морально-почуттєвою сферою дитини, створення умов до рефлексії).

Результати експериментально-дослідної роботи виявили динаміку формування уявлень про моральні якості у старших дошкільників засобами мультиплікаційних мультфільмів у експериментальній групі, що дозволяє стверджувати про ефективність запропонованої методики супроводу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Квашук О. В. Психологічні чинники впливу телебачення на становлення моральної свідомості молодших школярів [Текст] : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07 / Квашук Оксана Володимирівна ; Прикарпатський нац. ун-т ім. В.Стефаника. - Івано-Франківськ, 2008. - 20 с.

2. Куниченко, О. В. Особенности воспитания нравственного поведения старших дошкольников средствами мультипликационных фильмов : дисс. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Куниченко Ольга Владимировна – Волгоград, 2015. - 223 с.

3. Кушнір В.М.Поліщук О.В. Особливості психолого-педагогічного супроводу батьків при підготовці дитини до школи // Zarządzenie

wielokulturowym potencjałem społecznym. – Poznań Wyższej Szkoły Bankowej w Poznaniu, 2016. – S. 149-156

4. Невмержицька, О. В. Розважальні програми Центральних каналів телебачення України як чинник морального виховання підлітків : автореф.дис ... канд.пед.наук: 13.00.07 / Олена Василівна Невмержицька . – Херсон : 2006 . – 20 с.

5. Семчук С.І. Морально-духовне становлення особистості в контексті впливу комп'ютерних технологій // Науковий вісник мелітопольського державного педагогічного університету №1 2014 – С. 221-225